

МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ ТАШКИЛОТИ
ТАРБИЯЛАНУВЧИЛАРИДА НУТҚ МАДАНИЯТИНИ
ШАКЛЛАНТИРИШ ХУСУСИЯТЛАРИ

Жумашева Гулнара Хамидуллаевна, *п.ф.д., доцент, НДПИ,*
Хожалепесова Рысгул Абатбековна, *1 курс магистри, НДПИ,*
Толыбаева Адолат Нургалиевна, *1 курс магистри НДПИ*
Ўзбекистон, Нукус

Аннотация. Мақола мактабгача та'лимда нутқ о'стириш машг'улотларини иждоий ташкил қилишнинг методик жиҳатларини тадқиқ қилишга бағ'ишланган. Unda maktabgacha ta'limda nutq o'stirish mashg'ulotlarini tashkil qilishning nazariy-amaliy asoslari ochib berilgan. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalar nutqini o'stirish metodik muammo sifatida tavsiflangan.

Аннотация. Статья посвящена проблеме осуществление методической оснащённости в созданий творческой деятельности на занятиях по развитию речи в дошкольных образовательных организациях. Здесь раскрывается теоретико-практические основы на занятиях по развитию речи в дошкольном образовании. Разработаны проблемы методики развития речи детей в дошкольных образовательных организациях.

Tayanch so'zlar: maktabgacha ta'lim, nutq o'stirish, mashg'ulot, maktabgacha ta'lim tashkiloti, muammo, nutqini o'stirish metodikasi, bolalar, ijodiy.

Ключевые слова: дошкольное образование, развитие речи, дошкольное образовательное организация, проблема, методика развития речи, дети, творчество.

Жаҳондаги ривожланган мамлакатлар ўқитиш тизимида болаларнинг мантиқий тафаккури ва нутқий фаолияти билан боғлиқ таълимий муаммолар шахс креативлигини ривожлантириш йуналишлари махсус ўрганилмоқда. Нутқ ўстириш методикаси соҳасидаги халқаро тажрибаларда ўқув материаллари мазмунининг нутқий кўникмалар ривождаги аҳамиятлилик даражаси ҳамда мулоқот маданияти такомиллидаги самарадорлигига алоҳида эътибор қаратилмоқда. Нутқ ўстиришга қаратилган аниқ талаблар асосида болаларнинг нутқ маданиятини шакллантириш, маданий онгини юксалтиришга доир прагматик ва интегратив ёндашувлардан иждоий фойдаланилмоқда.

Дунёда кичик ёшдаги таълим олувчиларнинг интеллектуал салоҳиятини ўстиришга доир ўқув-дидактик таъминотни глобаллашув даври педагогикаси талабларига мувофиқ ҳолда такомиллаштириш, нутқий кўникмаларни таркиб топтиришга йўналтирилган конструктив машқлар

тузиш, изохли луғатлар билан ишлаш, образли тафаккур ва сўз-мантик хотирасини мустаҳкамлашга қаратилган тадқиқотлар олиб борилмоқда. Бадиий матн устида ишлаш орқали ижодий ва нутқий потенциални намоён этиш, коммуникативлик ва нутқнинг эмоционаллиги ҳамда таъсирчанлигини таъминлашда концептуал ёндашувлар болаларнинг нутқ ва тафаккури интеграциясига мувофиқ тарзда белгиланмоқда.

Инсон ўзининг ҳаётидаги фаолиятида, шарт-шароитларида, турмуш тарзида нутқ маданияти билан ажралиб туради. Шунинг учун ҳам ҳар бир инсон ўзининг ҳатти-ҳаракатига, мулоқотига ва мақсадига ташқаридан туриб қараши лозим. Албатта бунда эгаллаган билимлар нутқ фаолиятининг мақсадли бўлишига имконият яратади. Шу билан бирга билимлар инсоннинг ҳақиқатига бўлган муносабатини ривожлантиришга, турмушга, онгига, ҳаётига таъсир этади. Яъни билимлар нутқ фаолиятининг, маданиятининг асосини ташкил этади.

Билимлар боланинг фаолиятида маънавий кўникма ва малакаларни шакллантиради. Демак, нутқ маданиятини шакллантириш болаларнинг мактабда турли ижтимоий фанлар асосларини эгаллаши борасида пайдо бўлади. Натижада болада нутқ ҳақидаги билимлар ривожланади. Унинг онги ва билими турли соҳаларга кириб дунёни, коинотни забт этишга интилади. Билим орқали нутқ маданиятига эришади. Ҳаётда, тажрибада билимли билан билимсизнинг маданияти баробар эмаслигини кўп учратиш мумкин. Билим-болаларнинг ахлоқий нормаларига, алоқа ва муносабатларида намоён бўлади.

Шундай экан билимларни ўрганиш ва уни ўстириш бола нутқ маданиятини шакллантиришда ва тажрибасида муҳим аҳамиятга эга. Чунки, нутқ маданиятини шакллантириш шахсда билимлар, тушунчалар, эътиқод, онгли интизом, тажриба фаолиятини яхлит, бир бутун ҳолатда намоён этади.

Мактабгача ёшдаги болаларнинг нутқ маданиятини шакллантириш кўп жиҳатдан унинг билимига боғлиқдир.

Шундай экан, ҳар бир дарсда бола томонидан эгалланган билим, ахлоқий қарашлар нутқ маданиятини шакллантиришга қаратилган бўлиши лозим. Чунки, билим бойлик манбаи бўлиб, кишининг ақлини мустаҳкамлайди, иззатини оширади, камолга етказди, умрини боқий қилади.

Билим инсон учун ғоят олий ва муқаддас бир фазилат ҳисобланиб, киши зеҳнини, фикрини қилич каби ўткир қилади. Ҳар бир шахсни, маданият, инсоният, маърифат дунёсига олиб киради. Ёмон одамлардан, бузуқ ишлардан қайтаради. Яхши хулқ ва одобли бўлишга, эътиқодларни оширишга хизмат қилади. Билим кишиларни ҳар ерда азиз ва ҳурматли қилади. Киши ҳаётидаги ишларни ҳақиқий тўғри йўлга солади. Шунинг учун ҳам халқ орасида билим орқали олий нутқ маданиятига эга бўлган улуғликка ва орзу-истакларга эришган буюк кишилар қадрланадилар.

Нутқ маданиятини шакллантиришда нутқ ҳис-туйғулари асосий ўринни эгаллайди. Нутқ ҳис-туйғулари, унинг таъсирчанлиги асосан ахлоқий билимлар ва эътиқодлар, бурс миллий ғурур билан чамбарчас боғлиқ бўлиб инсон шахсида намоён бўлади.

Нутқ ҳис-туйғулари шахснинг маънавий фаолиятида, воқеа ва ҳодисаларида, ахлоқий жараёнида намоён бўлади. Нутқ ҳис-туйғулари кишилар хоҳиш-иродасини ахлоқий онг, ахлоқий билим асосида ифодалайди. Нутқ ҳис-туйғулари инсонларнинг ўз-ўзига, жамиятга, ҳаётга бўлган муносабатларида намоён бўлади. Севги, ишонч, ҳис қилиш, қайғуриш, кўра олмаслик, ўз-ўзини севиш, ғурурлик, манманлик, ўзига бино қўйиш каби ижобий ва салбий хусусиятларга эга бўлган нутқ ҳис-туйғулари кундалик турмушимизда кўплаб учрайди. Демак, нутқ ҳис-туйғулари ўзининг келиб чиқиши ва аҳамияти билан ижтимоий характерга эга. улардан кўпчилиги ижобий ва салбий сифатлари билан ажралиб туради ва

хар бир инсоннинг қиёфасини намоён этади. Нутқ ҳис-туйғулари ўз мазмунига кўра ишонч, онг, билим билан чамбарчас боғлиқдир.

Нутқ ҳис-туйғулари жараёнида интилиш, яхши кўриш, бурч, масъулият, ор-номус каби ҳислар камол топади. Бундай воқеа-ҳодисалар кишиларнинг тажрибаларида, қатъий фаолиятларида кўплаб учрайди. Нутқ ҳис-туйғулари шахснинг одоб муаммоларини эркин ривожланишига, нутқ маданиятини шакллантиришга имконият яратади.

Шуни айтиш керакки, нутқ ҳис-туйғуларини шакллантириш ҳар бир кишининг шахс сифатида ривожланишида муҳим аҳамиятга эга. Инсон ўзини билиш ёки англашда, бошқаришда фақатгина унинг билими ёки одоби етарли эмас, ҳис-туйғулар киши фаолиятига нисбатан аниқ билимларни қўллашга суянишини тақозо қилади.

Нутқ ҳис-туйғулари инсонни билиш, тушуниш, тасаввур қилиш каби инсон фаолиятидаги турли-туман жараёнлар билан чамбарчас боғлиқ бўлиб, шахснинг фаоллигини, билимини оширади. Нутқ ҳис-туйғуларини тарбиялаш тарбиячилардан махсус иш олиб боришни, бола шахсига таъсир этишининг ўзига хос усулларидан фойдаланишни, болаларнинг турмуш тарзи, ҳаёт ва нутқ одобини ташкил этишни талаб қилади. Таълим жараёни, нутқ фаолияти, бола ҳис-туйғуларини шакллантиришнинг асосий воситалари ҳисобланади. Болаларнинг нутқ ҳис-туйғуларини тарбиялашда соғлом муҳит, завқли вазиятни вужудга келтириш муҳимдир. Чунки ана шундай шароитда болаларда одамийлик, меҳрибонлик, ғамхўрлик, иттифок, хайрихоҳлик каби фазилатлар камол топади. Инсон ҳаётида намоён бўладиган хатти-ҳаракатларни, нутқ маданиятини ўз хатти-ҳаракатларини, онги билан таққослайди. Шуни айтиш керакки, нутқ ҳис-туйғулари кишининг хоҳиш ва иродасида, турмушида, жамоадаги вазиятда, тарбиячи талабларини амалга оширишда, боланинг ўз ўрни ва мавқеини англашида ифодаланиш билан бирга нутқ фаолиятининг асосини ташкил этади. Бу ўринда тарбиячиларнинг болалар билан ўтказиладиган мулоқотлари муҳим

аҳамиятга эга. чунки мулоқот давомида болалар нутқ маданияти масалаларига боғлиқ бир қанча ахборот оладилар. Болалар тарбиячилари билан мулоқотга киришар эканлар, ўз онгларида кишиларнинг нутқ хис-туйғуларини, хулқларидаги муайян намуналарни тасаввур қиладилар. Ижобий ва салбий томонларини муҳокама қилиб ўз хатти-ҳаракатлари ва муносабатлари, ахлоқий норма вқа қоидаларини шакллантирадилар.

Нутқ маданиятини шакллантиришда кишининг хулқ-атвори муҳим ўринни эгаллайди. Хулқ-атвор нутқ маданиятининг муҳим қисми бўлиб, у тартиб-интизомда, ҳаёт нормаларини бажаришда, жамиятга, меҳнатга, одамларга нисбатан билдирадиган муносабатда намоён бўлади.

Кишининг қай даражада нутқ маданиятли эканлигини унинг хулқ-атворидан билиш мумкин. Бу унинг кийинишида, хатти-ҳаракатида, диди, фаҳм-фаросатида намоён бўлади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 9 сентябрдаги “Мақтабгача таълим тизимини тубдан такомиллаштириш чоратadbирлари тўғрисида”ги ПҚ-3261-сонли Қарори// www.lex.uz
2. Мақтабгача таълим вазирлигининг 2018 йил 18 июндаги 1-МХ сонли “Илк ва мақтабгача ёшдаги болалар ривожланишига қўйиладиган давлат талаблари” // www.lex.uz
3. Мирзиёев Ш. М. Буюк келажакимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга кураимиз. –Т.: Ўзбекистон, 2017. – 488 б.
4. «Илк қадам». Мақтабгача таълим муассасалари давлат ўқув дастури. Тузувчилар: И.В.Грашева, Л.Г.Евстафева, Д.Т.Махмудова, Ш.Б.Набихонова, С.В.Пак, Г.Э.Джанпеисова. – Т.: МТВ, 2018. – 69 бет.